

HÖGSKOLAN
DALARNA

Examensarbete

Kandidatuppsats

Den monstruösa naturen

En ekokritisk analys av fyra skräcknoveller

Monstrous nature

Författare: Mikaela Andersson

Handledare: Hans Söderström

Examinator: Bo G Jansson

Ämne/huvudområde: Litteraturvetenskap

Kurskod: LI2017

Poäng: 15 hp

Betygsdatum: 2014-01-29

Högskolan Dalarna

791 88 Falun

Sweden

Tel 023-77 80 00

Abstract: Den här uppsatsen är en ekokritisk analys av fyra noveller ur Anders Fagers *Samlade svenska kulter: skräckberättelser*. De undersökta novellerna är "Furierna från Borås", "När döden kom till Bodskär", "Leka med Liam" och "Tre veckor av lycka". Syftet med uppsatsen är att undersöka hur förhållandet mellan natur och kultur, människa och natur samt människa och icke-människa skildras. Metoden som använts är närläsning. Analysen visar att naturen och de icke-mänskliga varelserna skildras som ett hot mot människorna. Naturskildringen ansluter till tropen vildmark, där naturen är skrämmande och ogästvänlig. Kvinnorna knyts närmare naturen och de framställs som ett hot mot männen. Detta kan dock ses som ett sätt att ge naturen och kvinnorna rollen av aktivt subjekt snarare än passiva objekt.

Nyckelord: Ekokritik, Anders Fager, Samlade svenska kulter, skräck

Innehållsförteckning

Inledning: syfte och frågeställningar.....	1
Ekokritiska synpunkter.....	1
Ekokritik	3
Ekokritiska begrepp.....	4
Natarsyn	4
Troper.....	5
Förhållandet natur / kultur.....	6
Analys.....	8
Furierna från Borås.....	8
När döden kom till Bodskär.....	12
Leka med Liam.....	15
Tre veckor av lycka.....	17
Diskussion	20
Sammanfattning.....	23
Litteraturförteckning.....	25

Inledning: syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka ett antal noveller ur *Samlade svenska kulter: skräckberättelser* av Anders Fager (2011) ur ett ekokritiskt perspektiv. De noveller som undersöks är ”Furierna från Borås”, ”När döden kom till Bodskär”, ”Leka med Liam” och ”Tre veckor av lycka”. Dessa noveller har valts för att de alla gestaltar ett möte mellan människa och natur, mänskligt och icke-mänskligt. Uppsatsen kommer undersöka hur förhållandet mellan natur och kultur ser ut i novellerna. Även hur förhållandet mellan människa och natur, samt mellan människor och icke-mänskliga varelser ser ut kommer att undersökas. De frågor som uppsatsen försöker besvara är följande:

- Hur framställs förhållandet mellan natur och kultur?
- Hur skildras förhållandet mellan människor och natur?
- Hur skildras förhållandet mellan människor och icke-mänskliga varelser?

Ekokritiska synpunkter

I artikeln ”Svensk skräcklitteratur” ger Yvonne Leffler en översikt över svensk skräck i både litteratur och film från 1700-talet och fram till idag. Leffler menar att naturen spelar en stor roll i svensk skräck. Naturen har en aktiv del i handlingen. Den får representera det okända och utgör ofta ett hot både mot huvudpersonernas fysiska och psykiska hälsa. Mötet med naturen kan väcka något primitivt hos protagonisten som får hen att förlora kontrollen. Naturen är ett hot mot den etablerade ordningen, ”den är det hotande monstret”.¹ Som exempel på detta drag i svensk skräck kan nämnas *Människohamn*² av John Ajvide Lindqvist och *Skördedrottningen*³ av Andreas Marklund. Att naturen spelar en viktig roll kan också sägas gälla för flera av novellerna i Anders Fagers novellsamling *Samlade svenska kulter: skräckberättelser*.⁴ Monstren och det onda finns i skogen, i stadens grönområden eller på den karga skärgårdsön. Flera av berättelserna ställer människa och kultur mot icke-mänskliga varelser och natur.

I ”Furierna från Borås” är en mosse hemvist för ett uråldrigt monster, till vilket tonårsflickor offerar människokött för att få sina önskningar uppfyllda. I ”När döden kom till Bodskär” anländer en militär trupp till en avlägsen skärgårdsö för att utplåna en rysk militärbas. Istället ställs de öga mot

1 Yvonne Leffler, ”Svensk skräcklitteratur”, elektronisk resurs tillgänglig: www.litteraturbanken.se, 2008, s. 8.

2 Ajvide Lindqvist, John, *Människohamn*, Stockholm, 2008.

3 Marklund, Andreas *Skördedrottningen*, Umeå, 2007.

4 Fager, Anders, *Samlade svenska kulter: skräckberättelser*, Stockholm, 2011.

öga med människoliknande havsvarelser. I ”Leka med Liam” ger sig en liten pojke ut på upptäcktsfärd utanför dagisets staket. Under sina lekar i grönområdet upptäcker han ett hål i marken, från vilket en röst ber honom skaffa kött. I ”Tre veckor av lycka” är det en inte helt och hållet mänsklig varelse som är huvudperson. Protagonisten Malin har mer gemensamt med fiskar än med människor.

En ekokritisk studie av några av Anders Fagers noveller har gjorts av Lars Martinsson i masteruppsatsen *Ett med naturen. En ekokritisk studie av naturmotivet hos tre svenska skräckförfattare*. Martinsson jämför i sin uppsats Fagers noveller ”Furierna från Borås”, ”Fragment VII” och ”Bödel Blond” med Arwen Rosesunds *Förvriden* och Andreas Marklunds *Skördedrottningen*, med syfte att undersöka naturens roll i svensk skräck. Liksom Leffler menar Martinsson att naturen är mer än en stämningsskapande bakgrund i svensk skräck.⁵ Martinsson gör en ekofeministisk läsning av novellerna och romanerna och visar på att den skrämmande naturen i dessa är feminiserad. Det är inte bara naturen som demoniseras utan också det kvinnliga och det ställs upp dikotomier mellan manligt och kvinnligt, natur och kultur.⁶

Ekokritiska studier av skräcklitteratur är dock än så länge ovanliga. Ett ekokritiskt perspektiv på svensk skräcklitteratur ges i Sofia Wijkmarks artikel ”Naturen och det kusliga. Nedslag i samtida svensk skönlitteratur”. Här kombineras det ekokritiska perspektivet med Freuds begrepp ”det kusliga”. ”Det kusliga” definieras av Wijkmark som: ”en inbrytning i det vardagliga och familjära av något främmande och skrämmande, en upplösning av de gränser som skapar trygghet i vår tillvaro.”⁷ De miljöproblem som vi lever med och dagligen hör om i media har enligt Wijkmark gjort naturen främmande och skrämmande, ja kuslig.⁸ I sin artikel undersöker Wijkmark romaner och noveller av Lars Jakobsson och John Ajvide Lindqvist. Wijkmark tar även upp platsens betydelse. Hon pekar t.ex. på hur Ajvide Lindqvist gestaltar välbekanta och vardagliga miljöer som kusliga och hotande. Hon menar också att det ofta är människan inte monstren som utgör det största hotet i berättelserna.⁹ Wijkmark tar upp Anders Fager som en av de samtida, svenska författare som kan vara intressanta att undersöka ur ett ekokritiskt perspektiv.¹⁰

5 Martinsson, Lars, *Ett med naturen. En ekokritisk studie över naturmotivet hos tre svenska skräckförfattare*, Göteborg, 2013, s. 5.

6 Martinsson, s. 60.

7 Sofia Wijkmark, ”Naturen och det kusliga: Nedslag i samtida svensk skönlitteratur” i *Tidskrift för Litteraturvetenskap*, 2012:1, s. 5-15, s. 5.

8 Ibid., s. 5.

9 Ibid., s. 8.

10 Ibid., s. 12.

Ekokritik

Begreppet ekokritik dök upp första gången 1978, då det användes av William Rueckert i essän *Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism*. Rueckert definierade då ekokritik som tillämpningen av ekologi och ekologiska begrepp på litteraturstudier.¹¹ Det var dock först 1996 när antologin *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology* kom ut som ekokritiken fick ett ordentligt akademiskt genombrott. Innan *The Ecocriticism Reader* kände de forskare som intresserade sig för ekokritiska frågor ofta inte till varandras arbete. Ekokritik som begrepp var inte heller allmänt vedertaget, ekokritiska texter kunde gå under olika namn. I antologin samlade Cheryll Glotfelty och Harold Fromm både äldre och nyare ekokritiska texter.¹² I inledningen till antologin definierar Glotfelty ekokritik som ”the study of the relationship between literature and the physical environment.”¹³

Inledningsvis koncentrerade ekokritikerna sig främst på naturessäer, romantikens poesi och vildmarksskildringar.¹⁴ Numera undersöker dock ekokritiker även mänskligt skapade och urbana miljöer.¹⁵ Ekokritikens undersökningsfält har därmed vidgats. Greg Garrard menar i sin bok *Ecocriticism* att den vidaste definitionen av ekokritik är undersökningen av förhållandet mellan det mänskliga och det icke-mänskliga, samt även att kritiskt studera begreppet ”människa”.¹⁶

På svenska utkom 2007 antologin *Ekokritik: naturen i litteraturen*, som var det första försöket att samla svensk ekokritisk forskning.¹⁷ Antologin samlar en rad olika artiklar som behandlar olika litterära verk, samt även film, ur ett ekokritiskt perspektiv. I inledningskapitlet ”Att läsa för en hållbar värld” beskriver redaktören Sven Lars Schulz ekokritik som undersökningen av relationen och interaktionen mellan människa och natur.¹⁸ Ekokritiken studerar enligt Schulz hur text, språk, kultur och natur förhåller sig till varandra. Ekokritikens studieobjekt är hur naturen fungerar som social konstruktion och språkligt begrepp. Det fysiska landskapet och hur detta påverkar individen psykologiskt är av betydelse inom ekokritiken. Schulz tar upp att ekokritiken menar att miljökrisen också är ett kulturellt problem, som inte kan lösas med hjälp av enbart naturvetenskap. De kulturella

11 Glotfelty, Cheryll, ”Introduction: Literary studies in an age of environmental crisis.” i *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, Athens, 1996, s. xx.

12 Görilin, Henrik, ”Från ekologi till ekokritik: En skiss över ekokritikens framväxt” i *Litteratur och språk*, 2009:5, s. 5- 20, s. 10.

13 Glotfelty, 1996, s. xviii.

14 Garrard, Greg, *Ecocriticism*, London & New York, 2012, s. 5.

15 Görilin, 2009, s. 15.

16 Garrard, 2012, s. 5.

17 Schulz, Sven Lars, ”Att läsa för en hållbar värld” i *Ekokritik: Naturen i litteraturen: en antologi*, Uppsala, 2007, s. ix- xxviii, s. xx.

18 Schulz, 2007, s. xv.

antagandena om människan som aktivt subjekt och naturen som passivt objekt har bidragit till miljöproblemen. Det är först när människans attityder till naturen förändras som problemen kan lösas.¹⁹

I kapitlet ”Discomforting Creatures. Monstrous Natures in Recent Films” i *Beyond Nature Writing: Expanding the Boundaries of Ecocriticism* undersöker Stacy Alaimo monsterfilmer ur ett ekokritiskt perspektiv. Enligt Alaimo har ekokritiken undvikit texter där naturen framställs som monstros. Monsterfilmen har dock, menar Alaimo, en stor potential både att visa hur miljörelsens argument tagits emot och att påverka människors syn på miljöfrågor. De filmer Alaimo undersökt framställer naturen som monstros och slutar ofta i förgörandet av den monstrosa varelsen. De upprätthåller på så sätt skillnaden mellan människa och icke-människa, natur och kultur.²⁰ Alaimo använder sig av begreppet det vertikala semiotik. Människan placeras högre än naturen och djuren. I filmerna uttrycks detta ofta genom att filmens karaktärer i slutet räddas från och visuellt distanseras från naturen, ofta genom att flyga från platsen i en helikopter. Människorna befinner sig då ovanför och på säkert avstånd från det djuriska och naturen nedanför. Flykten från naturen är enligt Alaimo ett svar på människors rädsla att det inte går att fly ifrån dagens miljöproblem.²¹ Även om monsterfilmerna uppmanar publiken att distansera sig från det monstrosa, tror Alaimo att de även kan ha motsatt effekt. Det finns en möjlighet för identifikation med den monstrosa varelsen och ett upplösande av gränserna mellan mänskligt och icke-mänskligt.²² Alaimo hävdar också att den monstrosa naturen kan ses som ett sätt att göra naturen till ett aktivt subjekt och inte bara ett passivt objekt för människan att exploatera.²³

Ekokritiska begrepp

Metoden som används i den här uppsatsen är närläsning av de utvalda novellerna utifrån ett ekokritiskt perspektiv. Novellerna kommer undersökas med syfte att upptäcka hur naturen, kulturen, människan och det icke-mänskliga gestaltas. För att analysera novellerna kommer några ekokritiska begrepp användas. Dessa beskrivs närmare nedan.

Natursyn

Paul Tennyson tar i kapitlet ”Ekokritik” i *Litteraturteori* upp antropocentrism som en av de

19 Ibid., s. xii.

20 Alaimo, Stacy, ”Discomforting Creatures” i *Beyond Nature Writing: Expanding the Boundaries of Ecocriticism*, Charlottesville, 2001, s. 279-296, s. 279-280.

21 Ibid., s. 283.

22 Ibid., s. 294.

23 Ibid., s. 293.

vanligaste natursynerna i västerländsk litteratur. En antropocentrisk natursyn sätter människan i centrum, medan naturen ses som perifer och mindre värd. Människan ses som överlägsen och naturen i behov av mänsklig kontroll. Tecken på en antropocentrisk natursyn i litterära texter är att naturen tillskrivs mänskliga drag, så kallad antropomorfisering. Naturen blir i den antropocentriska natursynen intressant först när den kan ges mänskliga drag.²⁴ Zoomorfism innebär att beskriva människor med termer som i vanliga fall används om djur.²⁵ Även detta kan sägas vara ett tecken på antropocentrism. Zoomorfismer framstår oftast som nedsättande mot människor, vilket enligt Tenngart är ett tecken på att djuren ses som lägre än människan.²⁶ Inom den antropocentriska natursynen ges naturen ett instrumentellt värde, d.v.s. den är bara värdefull utifrån hur den kan tjäna mänskliga intressen. Antropocentrismen ger endast människan etiska rättigheter. Problemet blir dock att definiera vad som gör människor mänskliga. En alltför snäv definition gör att vissa människor inte kan räknas som mänskliga och en alltför vid definition inbegriper även icke-mänskliga varelser.²⁷ Timothy Clark definierar i *The Cambridge Introduction to Literature and the Environment* antropocentrism som ett synsätt där människan är normen och står i centrum. Naturen ses endast i relation till människan och hur den kan vara av nytta för henne.²⁸

Troper

Att undersöka hur naturen gestaltas litterärt utifrån stereotypa mönster är en av ekokritikens grundläggande frågeställningar.²⁹ I *Ecocriticism* gör Greg Garrard retoriska läsningar av kultur. Han beskriver ett antal troper, som av Garrard definieras som olika sätt att föreställa sig, konstruera och presentera naturen i en figur. Några av de troper som beskrivs är pastoralen (pastoral) och vildmarken (wilderness). Dessa troper produceras, reproduceras och förändras. Deras betydelse är bunden till en social kontext och de kan därför förändras och utvecklas över tid. Troper kan också approprieras. Garrard exemplifierar med hur bilindustrin använder tropen vildmark för att göra reklam för stadsjeepar. Vildmarken som associeras med ett motstånd mot den industrialiserade, urbaniserade världen kopplas alltså till ett bensinslukande fordon som används främst i städerna.³⁰ Garrards troper kommer användas för att undersöka gestaltningen av naturen i Fagers noveller.

Pastoralen kännetecknas av två kontrasterande motsatspar: stad / land och förr / nu. Staden står för

24 Tenngart, Paul, *Litteraturteori*, Malmö, 2010, s. 155-156.

25 Garrard, 2012, s. 154.

26 Tenngart, 2010, s. 167.

27 Görilin, 2009, s. 7.

28 Clark, Timothy, *The Cambridge Introduction to Literature and the Environment*, Cambridge, 2010, s. 3.

29 Tenngart, 2010, s. 155.

30 Garrard, 2012, s. 8-9.

det hektiska, opersonliga och falska, medan landet står för det fridfulla och äkta. I pastoralen lever människan i harmoni med naturen. Dåtiden idylliseras och nutiden ses som fördärvad. Pastoralen kännetecknas alltså ofta av nostalgi, man ser tillbaka till ett bättre ”förr”.³¹ Den pastorala naturen är vacker och pittoresk. Mindre tilltalande natur såsom träsk och kärr skildras inte. I västerländsk kultur ses träskmarker ofta som skräckinjagande platser och knappast något värt att beundra eller bevara.³² Pastoralen innehåller ofta en idé om naturen som konstant, i motsats till samhällets ständiga föränderlighet.³³

Liksom pastoralen handlar tropen vildmark om att fly civilisationen, men den natur man flyr till är annorlunda. Skillnaden mellan kultur och natur är skarpare i vildmarkstropen. Vildmarken är natur opåverkad av människan, medan pastoralens natur kan vara kultiverad.³⁴ I Bibeln skildras ett ambivalent förhållande till vildmarken. Vildmarken kopplas där till djävulen, men ses också som en plats för flykt från förföljelse och frestelser. Vildmarken kopplas inom den kristna traditionen till begrepp som prövning, fara, försoning och renhet, begrepp som ännu är betydelsefulla för vildmarkstropen.³⁵ Clark menar att den vilda naturen, t.ex. öknen eller skogen, fått fungera som platser för det skrämmande eller monstruösa.³⁶ I romantikens poesi blev idén om den sublimes vildmarken etablerad. Den sublimes naturen är storslagen och överväldigande. Den är vacker, men ingjuter samtidigt fruktan i betraktaren. Filosofen Edmund Burke beskrev den känsla som den sublimes naturen gav upphov till som ”Astonishment; and astonishment is that state of the soul, in which all its motions are suspended, with some degree of Horror”.³⁷ Pastoralen kopplades till det mjuka och småskaliga, i förlängningen det kvinnliga. Den sublimes vildmarken å sin sida kopplades till det manliga.³⁸

Förhållandet natur / kultur

Synen på natur och kultur som helt åtskilda har präglat miljöreligions retorik.³⁹ I föreställningarna om vad som är natur ingår en syn på naturen som ”grön” och något som ligger ”på andra sidan”.⁴⁰ Den västerländska kulturens tendens att separera människan från naturen anses av vissa vara

31 Ibid., s. 41.

32 Ibid., s. 48.

33 Ibid., s. 63.

34 Ibid., s. 66-67.

35 Ibid., s. 68.

36 Clark, 2010, s. 25.

37 Garrard, 2012, s. 71.

38 Ibid., s. 71.

39 Schulz, 2007, s. x.

40 Hansson, Petra, ”Förortens färger” i *Ekokritik: Naturen i litteraturen: en antologi*, Uppsala, 2007, s. 61-76, s. 61.

upphovet till dagens miljökris.⁴¹ Inom ekokritiken har motsatsförhållandet mellan natur och kultur ifrågasatts. Att skilja ut något som helt opåverkat av människan eller helt opåverkat av naturen är nästan omöjligt. Det finns dock en skillnad i vad de två begreppen, natur och kultur, står för. Relationen mellan fenomen som betecknas som naturliga respektive kulturella är därför en viktig ekokritisk fråga.⁴² Åtskiljandet av natur och kultur är en process, där dessa båda kategorier ges olika mening.⁴³ Clark menar att naturen inom miljörelsen definieras som den icke-mänskliga och icke-artificiella världen. Den mänskliga identiteten bygger på att vara annorlunda eller överlägsen naturen. Naturen blir en resurs för människan att utnyttja, en plats för begrundan, något som människan både förundras över och skräms av. Naturen förknippas med något heligt, rent och orört.⁴⁴ Tenngart tar upp Kate Sopers konstaterande att naturen är både ett materiellt objekt och ett kulturellt och ideologiskt begrepp som kan användas för olika syften.⁴⁵

41 Garrard, 2012, s. 24.

42 Tenngart, 2010s. 156-157.

43 Holmberg, Tora, "Monster och gränser för det mänskliga" i *Ekokritik: Naturen i litteraturen: en antologi*, Uppsala, 2007, s. 77- 90, s. 81.

44 Clark, 2010, s. 7.

45 Tenngart, 2010, s. 157.

Analys

Furierna från Borås

Fager inleder novellen med en beskrivning av den plats som berättelsen utspelas på, Underryd.

Fager poängterar närheten till skogen. Underryds dansbana ligger ”långt ute i skogen”⁴⁶, ”mitt ute i skogen”⁴⁷. Underryd beskrivs som att det ligger i ”ett nattsvart hörn av norra Småland”, vilket ger en antydning om att det är något illavarslande med platsen. I Underryd möts kultur och natur.

Dansbanan som skapats av människan kan sägas representera kulturen, medan mossen kan ses som representant för naturen.⁴⁸ Människorna byggde först en dansbana, sedan folkets park och till slut den stora ladan med ”en parkering värdig en stormarknad”⁴⁹. Bortanför det människorna byggt finns naturen och naturen i Underryd är något man måste ha respekt för. Människorna verkar snarast ha att anpassa sig till och leva på skogens villkor. Alla vet att människor försvinner på mossen. Polisen lägger dock ingen större energi på att leta efter de som inte haft vett att hålla sig borta från Underryds mosse. Vad som sker på mossen verkar vara allmänt känt, men ingen försöker stoppa det.

Den natur som Fager skildrar är en natur att frukta och respektera. Offren till monstret sker på en mosse. Mossar, träsk och andra våtmarker är traditionellt platser som människor fruktat.⁵⁰ Fager framställer också mossen som en hotfull plats, präglad av förruttnelse och död. På mossen stinker det av ”död och sumpgas”⁵¹, ”blod och knulla och ruttna växter”⁵². Naturen tillskrivs en egen vilja och mänskliga känslor, den antropomorferas. När flickorna befinner sig i skogen förhåller de sig till vissa regler som verkar satta av skogen själv.

Sofie springer vidare. In i skogsbrynet. Hon saktar ner. Det här är ingen plats man springer på. Skogen uppskattar inte sånt. Skogen har ingen humor. Och inget tålamod med ursäkter. Folk försvinner här.⁵³

Man springer inte i skogen, man röker inte och man stänger av sina mobiltelefoner. Det tycks alltså som att det inte bara är monstret på mossen som är ett hot. Själva skogen är ett levande väsen, med förmåga att straffa dem som inte följer reglerna. Det verkar också finnas en tydlig gräns där skogens

46 Fager, 2011, s. 13.

47 Ibid., s. 13.

48 Schulz, 2007, s. x.

49 Fager, 2011, s. 13.

50 Garrard, 2010, s. 48.

51 Fager, 2011, s. 25.

52 Ibid., s. 24.

53 Ibid., s. 20.

regler börjar gälla, vilket tyder på en uppdelning av natur och kultur. Där skogens regler börjar gälla slutar människans domäner. Naturskildringen i ”Furierna från Borås” kan sägas vara ett exempel på tropen vildmark. Skogen och mossen i Underryd är hotfull och ogästvänlig, den är en plats människan bör hålla sig borta från. När en bärplockande barnfamilj försvunnit förstår inte lokalbefolkningen vad de skulle där att göra. ”Vad skulle de plocka bär där ute för, muttrade bönderna. I Underryd? Det finns inga bär där ute. Det finns ingenting där.”⁵⁴ Det finns ingen anledning för människor att befinna sig på Underryds mosse.

De enda som ger sig ut på mossen är tonårsflickorna i flocken. Var fjärde fullmåne lockar de med sig en man till mossen för att offra honom till monstret som lever där. Martinsson menar att det kvinnliga kopplas samman med naturen i novellen.⁵⁵ Det är flickorna som i viss mån lyckas tämja naturen och monstret. Riten på mossen är en tradition som förs vidare mellan kvinnor. Alaimo hävdar att kvinnor ofta fungerar som en gräns mellan mannen och monstret eller mannen och naturen, en gräns som är instabil och framkallar olust.⁵⁶ Det är möjligt att tolka det som att tonårsflickorna i ”Furierna från Borås” har en sådan gränsfunktion. Flickorna står i förbund med naturen. Det är de som överskrider gränsen till det djuriska genom offret på mossen. Det är endast flickorna som medvetet ger sig ut på mossen och ger sig i lag med monstret. Flickorna kopplas till naturen genom en mängd zoomorfismer. Gruppen av flickor liknas både vid en flock och ett stim, ord som vanligen förknippas med djur. Ännu tydligare blir detta när offerriten börjat. Flickorna ”gläfsar och river som hundar”⁵⁷ och ”vrålar som kåta apor”⁵⁸, de ylar och väser. När flickorna lämnat civilisationen och gett sig ut i naturen blir de mer lika djur än människor. Det primitiva och våldsamma kopplas till det djuriska och naturen. Tenngart menar att användningen av zoomorfismer avslöjar antropocentrism i en text. Ord som förknippas med djur får ofta en negativ klang när de används om människor. Människan står alltså högre än djuren och att förknippa henne med djur nedvärderar henne.⁵⁹ Leffler menar att naturen i svensk skräcklitteratur blir en plats som utlöser primitiva krafter inom berättelsens karaktärer.⁶⁰ Detta stämmer väl överens med den påverkan naturen har på tonårsflickorna i novellen. På mossen levs sexualitet och våld ut. Riten präglas av kontrollförlust och vansinne, flickorna släpper alla hämningar. Martinsson pekar också på att den kvinnliga sexualiteten kopplas till naturen.⁶¹ Flickorna lurar männen till mossen för att dels ha sex

54 Ibid., s. 20.

55 Martinsson, s. 25.

56 Alaimo, 2001, s. 288.

57 Fager, 2011, s. 21.

58 Ibid., s. 21.

59 Tenngart, 2010, s. 167.

60 Leffler, s. 8.

61 Martinsson, 2013, s. 25.

med dem, dels offra dem till monstret. Kvinnor har traditionellt setts som stående närmare naturen och bildat motsatspar till mannen och kulturen.⁶² När flickorna lockar med sig sitt offer ut i skogen kopplas den kvinnliga sexualiteten och kvinnokroppen till naturen.

Han vill bara ut i mörkret och knulla. Allt annat är ointressant. Och flickan som håller hans hand vet vägen till mörkret. Det våta heta mörkret. Flickan har berättat för honom att hon ska visa honom saker han aldrig sett förut.⁶³

Martinsson menar också att männen i novellen objektifieras. Männen som luras ut till mossen kallas enbart för Köttet.⁶⁴ Men Köttet syftar inte enbart på mannens roll som förbrukningsbart sexobjekt, utan även på att flickorna faktiskt äter av honom. Det beskrivs t.ex. hur flickorna vrider hans armbåge ur led som en kycklingvinge. Beskrivningen av den unge mannen som kött, kan fungera som en främmandegöring av hur vi ser på djur. Att beskriva en människa som kött är något som skapar obehag, men att tala om djur på samma sätt görs ofta utan att samma känslor väcks. Genom att enbart referera till honom som Köttet avhumaniseras han.⁶⁵

I novellen framställs naturen som ett hot mot människorna, vilket upprätthåller skillnaden mellan natur och kultur. En uppdelning som ekokritiken försöker motverka. Man försöker istället peka på att människan är en del av naturen.⁶⁶ Alaimo menar att det oftast är själva upplösandet av gränsen mellan människan och den monstrosa varelsen som framställs som skrämmande. Monstret i ”Furierna från Borås” framställs som ont och ett hot mot flickorna. Det beskrivs som ”alltigenom ont”⁶⁷ och ”total ondska”⁶⁸. Någon större möjlighet till sympati eller identifikation med monstret på mossen ges inte. Monstret är enbart vidrigt och motbjudande. Martinsson framhåller hur monstret till att börja med beskrivs utifrån hur det påverkar den omgivande naturen och hur det är svårt att skilja monster och natur åt.⁶⁹

Hon sträcker upp armarna för att välkomna det som kommer genom skogen. Alla kan höra det nu. Ljuden av Budbäraren. Av Getens yngel. Det som får träden att svaja. Höljt i måndis och skylt i grenar kommer det närmare. Det vadar genom gölarna och trampar ner gungflyn.

62 Garrard, 2010, s. 26.

63 Fager, 2011, s. 19.

64 Martinsson, 2013, s. 25-26.

65 Tenngart, 2010, s. 166- 167

66 Alaimo, 2001, s. 280.

67 Fager, 2011, s. 26.

68 Ibid., s. 27.

69 Martinsson, 2013, s. 21.

Snavar över murkna stammar. Plaskar som en elefant. En stor jävla monsterelefant dessutom. Vid kanten av mossen knäcker den en tall vid roten. Tjugofem meter träd kommer brakande.⁷⁰

Gränsen mellan monstret och naturen är inte tydlig, Det beskrivs hur Köttet får syn på varelsen som är ”en röra av armar och grenar och munnar”⁷¹. Martinsson menar att det monstruösa hos varelsen på mossen delvis är beroende av sammansmältningen av hav och land.⁷² Men monstret är också en sammansmältning av levande varelse och natur, samt av natur och kultur. Den liknar både en tångruska och ett dött träd. Den liknas vid mänskligt skapade ting såsom bropelare, brandslangar och telefonstolpar. Den brölar som ett djur och en tentakel piskar som en hundsvans.

När offerriten börjar påverkar det även människorna vid dansbanan. ”Diset som hänger runt parkeringen är fullt av död. Död som bara kan stoppas med lust.”⁷³ Man hänger sig åt fylla, våld och sex för att mota bort döden. Nästan samma saker sker på mossen och vid dansbanan. Det verkar finnas ett samband mellan kulturen och naturen. Människornas beteende vid dansbanan beskrivs med en zoomorfism, de svinar. Gränsen mellan natur och kultur blir otydlig.

Alaimo menar att den vertikala semiotiken i många monsterfilmer, där människan står över naturen och som slutar med förgörandet av monstret, är ett sätt att förneka att människan är en del av naturen. Gränsen mellan människan och naturen återupprättas genom att monstret dödas.⁷⁴ Flickornas närhet till naturen och det faktum att novellen inte slutar i förgörandet av monstret kan ses som ett erkännande av att människan faktiskt är en del av naturen. Det finns inget som tyder på att flickorna kommer sluta offra till monstret. Så länge flocken följer reglerna skadas de inte och förbundet med naturen upprätthålls. Det faktum att flickorna offerar till monstret för att få sina önskningar uppfyllda kan ses som ett tecken på antropocentrism. Naturen får ett instrumentellt värde för flickorna, eftersom de kan vinna fördelar genom den. Men samtidigt kräver monstret offer för att uppfylla deras önskningar. Det sker ett utbyte mellan naturen och flickorna. Att flickornas beteende beskrivs med zoomorfismer kan ses som ett tecken på att kategorierna djur och människa inte är absoluta. Människor kan bete sig som djur. Flickorna är dessutom lika blodtörstiga som monstret. Även Köttet blir en del av naturen, om än mot sin vilja. Resterna av hans kropp kommer ätas upp av grävlingarna som lever på Underryds mosse. Även om Fager förstärker uppdelningen

70 Fager, 2011, s. 22.

71 Ibid., s. 23.

72 Martinsson, 2013, s. 21.

73 Fager, 2011, s. 22.

74 Alaimo, 2001, s. 292.

mellan natur och människa genom att göra naturen / monstret ont, visar han samtidigt hur otydliga och flytande gränserna är.

När döden kom till Bodskär

Den död som enligt titeln kommer till Bodskär är människan, representerad av en grupp militärer, som har till uppgift att utplåna allt levande på ön. Denna död kopplas till det moderna och beskrivs som livsfarlig.

Stål- och maskinglänsande var den. Genomtänkt och inövad. Döden som kom till Bodskär var mänsklig och modern. Den kom med ekolod och gummibåt och motorer som gick så tyst att de som bodde på Bodskär inte hörde dem. Den var grönklädd och svartsminkad och allt igenom livsfarlig.⁷⁵

Mot denna mänskliga död ställs en annan typ av död som redan finns på ön. En död som kopplas närmare naturen. Den stinker av natur i föruttnelse. ”Gammal och däst och stinkande av ruten fisk och sälspäck och murket trä.”⁷⁶ Denna död beskrivs zoomorfiserande som att den ruvar i fiskeläget. Redan i inledningen ställs alltså en motsättning upp mellan människan och naturen. De två olika typerna av död kan också ses som representanter för kulturen respektive naturen. Den mänskliga döden beskrivs med av människan skapade ting, den har ekolod och motorer. Den är maskinell, modern och rationell. Den andra typen av död är icke-artificiell, den beskrivs med hjälp av ord som kopplar den till naturen.

”När döden kom till Bodskär” inleds med en beskrivning av platsen där berättelsen utspelar sig, ön Bodskär i Stockholms skärgård. Det är en ogästvänlig plats, olämplig för människor. De som ser fiskeläget från havet sägs tvivla på om det verkligen bor folk där och att dessa människor i så fall måste vara galna. Fiskeläget har en gång byggts av människor, men nu ter det sig som att naturen håller på att ta över. Husen har blekts av sol och salt så att de nästan fått samma färg som de omgivande klipporna och bryggorna ser ut att vara på väg att försvinna ner i havet. Naturen på Bodskär tycks vara ett levande väsen med egen vilja. Den antropomorfiseras, t.ex. beskrivs det som att ön håller andan och att havet väntar. När militärerna närmar sig ön beskrivs den som en skugga, ett mörkare område på havet. ”Som om det inte fanns någonting alls på en fläck av horisonten. Bara ett gapande svart intet som de båda båtarna var på väg rakt emot.”⁷⁷ Platsen kopplas till något ont

⁷⁵ Fager, 2011, s. 209.

⁷⁶ Ibid., s. 209.

⁷⁷ Ibid., s. 210.

och mörkt. För att kunna orientera sig i mörkret använder sig militärerna av bildförstärkare, vilket gör att de ser sin omgivning i ett grönt ”spökljus”⁷⁸, vilket ytterligare bidrar till att ge naturen en hotfull prägel. Naturen i ”När döden kom till Bodskär” stämmer överens med tropen vildmark. Ön beskrivs som en olämplig plats för människan. Den är karg, kall och blåsig. På Bodskär finns visserligen spår efter människor, i form av fiskeläget. Men platsen håller på att tas tillbaka av naturen och här lever inte längre människor, utan andra varelser. Här växer inget utom låga snår och en mindre skog av vindpinade tallar. Ön har skärgårdens östligaste skog, den är en sista utpost innan havet tar över. Tallarna beskrivs som krumma, skeva och förvridna, vilket förstärker intrycket av att detta är en ogästvänlig plats. Det enda som växer här är tallarna och de har förvridits av den karga miljön. Träden antropomorfiseras, de slingrar och hukar sig. För protagonisten, militären Larsson, ter de sig vansinniga. Naturen är här en plats för det fasansfulla och monstuösa. Till och med något så harmlöst som myggor blir till ett hot mot människorna. Det beskrivs hur de anfaller och Larsson uppfattar det som att myggorna ökar i mängd, de blir miljontals. De växer till storlek av gråsparvar och svanar och han känner det som att de hugger bitar av honom.

Militärernas uppgift är att undanröja en rysk militärbas som ska finnas på ön. Vad de finner i fiskeläget är dock inte ryska militärer utan havslevande, människoliknande varelser. Varelsena beskrivs som en motbudande blandning av människa och djur. De har gälar, simfötter, klor och fjäll. Varelsena som finns på ön liknar människor, men för Larsson är de inte människor. De är monster. Larsson ger uttryck för en antropocentrisk natursyn. Han ser människan som norm och utifrån det bedömer han varelsena han möter på Bodskär.⁷⁹ Varelsena är monstuösa genom att de skiljer sig från människorna och delar egenskaper med djur. En av varelsena beskrivs på följande sätt:

Mannen har fjäll på buken. Ingen pung, ingen kuk. Hans hud är grågrön. Larsson vill se ansiktet. Utan raket. Se hur omänsklig den här människan är. Studera. Har han någonsin haft en näsa?⁸⁰

Vidare beskrivs barnet han finner som att dess händer inte är händer och dess fötter saknar tår. Varelsena jämförs med hur de borde se ut för att vara människor. Genom att beskriva varelsena som omänskliga och monster upprättar Larsson en gräns mellan sig och dem. Dödandet av varelsena kan då rättfärdigas. Larsson dödar dem och han gör det i ett försök att bekräfta sin egen

78 Ibid., s. 210.

79 Clark, 2010, s. 3.

80 Fager, 2011, s. 233.

mänsklighet, genom att rädda det barn han tror varelserna håller fången. Det mönster som Alaimo menar finns i monsterfilmer, där monstrosösa varelser förgörs och människan kan återupprätta gränsen mellan sig själv och naturen stämmer dock inte helt in på ”När döden kom till Bodskär”. Fagers skildring av varelserna är ambivalent. De är nödställda, sårade och vädjar om hjälp och bland dem finns barn och åldringar. Beskrivningen av hur Larsson dödar de sårade varelserna ger snarast en bild av hur missriktad hans räddningsaktion är. Fager beskriver hur han går genom fiskeläget och dödar allt levande i sin väg. Han slaktar, utrotar och förintar alla de varelser som han stöter på. Dödadet av dem beskrivs i termer som i vanliga fall kopplas till djur och natur, vilket för tankarna till hur människan gör åverkan på sin omgivning. I beskrivningen av Larssons attack mot varelserna får han personifiera den mänskliga döden. ”Döden går genom Bodskärs fiskeläge. Döden kommer i sotarmössa och grön vapenrock. Höljd i kruttrök och blod och saltstänk. Skoningslös är den. Obarmhärtig. Tjugoett år gammal och rasande.”⁸¹ När han hittar barnet visar det sig dock inte vara mänskligt och istället för att rädda det, dödar han det. Att det i början ställs upp en bild av att två sorters död möts på Bodskär ger en bild av att människan knappast kan räknas som hjälten i berättelsen. Både naturen och människan kan vara dödlig, men på olika sätt. Varelserna som kommer upp ur vattnet är skadade och nödställda, men istället för att hjälpa dem skjuter militärerna ner dem. Larsson lyckas inte rädda någon och han får ingen hjältestatus. Istället förlorar han förståndet. Varelserna är i och för sig motbjudande och vämjeliga, men de beskrivs samtidigt som utsatta.

Lefflers hävdande att mötet med naturen framkallar vansinne hos människan stämmer in på ”När döden kom till Bodskär”.⁸² De enda två överlevande från uppdraget förlorar förståndet. Larssons intryck av naturen under uppdraget präglas också av galenskap och förvridna sinnesintryck. ”Skogen. Där galna skuggor dansar under martallarna.”⁸³ Militärerna ingår inget förbund med naturen. Det finns inget givande och tagande. När militärerna lämnar ön har alla varelserna dött eller försvunnit och till och med den lilla tallskogen har förstörts i en skogsbrand. För militärerna var uppdraget att döda allt levande på ön, vilket de också gör. Men det blir till priset av deras egna liv och förstånd. Den mänskliga död som beskrivs i början av novellen representeras av de manliga militärerna. Männerna kopplas till det moderna, det högteknologiska och rationella. Effekterna av de vapen militärerna använder beskrivs i liknelser med naturliga fenomen. Glödande fosfor som faller som snöflingor, fosforregn och ljuset efter en bomb liknas vid ett norrsken. Militärerna inte bara förgör den natur som fanns på ön, utan skapar också sina egna artificiella naturfenomen, vilket kan

81 Ibid., s. 235.

82 Leffler, 2008, s. 8

83 Fager, 2011, s. 227.

ses som ett tecken på antropocentrism.⁸⁴

Leka med Liam

”Leka med Liam” utspelar sig på en plats som beskrivs som något av en gräns mellan naturen och staden. Byggnaden som senare kommer bli ett dagis kallas Gula Villan och byggdes i början av 1900-talet. Platsen var då fortfarande täckt av skog och hade ännu inte tuktats av människan till en park. En motsättning mellan det av människan skapade och naturen beskrivs, där Gula Villan låg på gränsen mellan det som människan organiserat och den oorganiserade naturen. Naturen beskrivs som det ovissa eller ett intet innan människan kommit dit och skapat något av den. En syn på naturen som något kaotiskt som människan ska organisera och förbättra tyder på ett antropocentriskt tänkande.⁸⁵

Folkskolan låg redan där när Gula Villan byggdes. Stor och massiv visade den var staden och Flemings djärva streck slutade. Var ordning och raka gator tog slut och skog och obbyggd tog över. Gula Villan låg där i kanten. På gränsen till skogen och slummen.⁸⁶

Beskrivningen fortsätter med hur naturen mer och mer trängs undan av människan och till slut bara är ett smalt band. Denna gränsplats är en plats dit barn gått för att leka utan vuxnas insyn. Barnen knyts till den oorganiserade och kaotiska naturen, där de kan strunta i civilisationens regler. ”Ute i snåren kunde man plåga varandra länge utan att någon vuxen störde.”⁸⁷ Det är också en plats för vuxenblivande, där man hånglar och tjuvröker.

I novellen gestaltas en natur som är mycket påverkad av människan. Den är tuktad och hålls inom ett bestämt område. På det sättet är det knappast någon vildmark. Men inte heller kan det sägas vara en pastoral, eftersom det är en skräckinjagande och hotfull natur som skildras. När Liam tar sig utanför dagisets staket möter han något ont, en varelse som lever i ett hål uppe på en klippa. Förutom den övernaturliga ondskan, finns i parken även faror i form av fyllon och knarksprutor. Att överhuvudtaget befinna sig ensam i naturen är något skrämmande för Liam, som alltid har sina föräldrar eller de andra barnen på dagis runt sig. Parken blir för Liam en plats där han möter det monstrosa och skräckinjagande. Naturen vid hålet kontrasteras med naturen i Mulleskogen, som dagisbarnen vid ett tillfälle besöker. Mulleskogen beskrivs som snäll och underförstått är naturen

84 Tenngart, 2010, s. 164.

85 Ibid., s. 156.

86 Fager, 2011, s. 245.

87 Ibid., s. 245.

vid varelsens håll motsatsen. Martinssons konstaterande att naturen i ”Furierna från Borås” fungerar som en ”port till det okontrollerbara, en gräns mellan det vardagliga och det övernaturliga, där besökaren tvingas visa respekt och vördnad”⁸⁸ stämmer väl in även på denna novell. Även om det här rör sig om en urban natur. När han ger sig ut i naturen stöter Liam på något övernaturligt. Han hör varelsens röst inuti sitt huvud och den ber honom att skaffa kött. Han ingår en överenskommelse med varelsen i hålet. Han ska skaffa kött till den och då få sina önskningar uppfyllda. Varelsen ger honom också gåvor i form av förmågan att osedd smita ut från dagisets gård, men Liam måste också visa vördnad för varelsen.

Även i ”Leka med Liam” är det svårt att avgöra var gränsen mellan naturen och monstret egentligen går. När Liam för andra gången besöker hålet tänker han att det inte skulle förvåna honom om det fått tänder. Man kan fråga sig om det är själva hålet som är monstret. Hur monstret ser ut beskrivs aldrig närmare. Det sägs att den ser i mörker och den liknas vid en orm. Liam försöker dock föreställa sig varelsen och den beskrivs då ha en mängd armar och klor. Språket som varelsen använder när den talar med Liam består av grodljud och kraxljud, det är ett djuriskt språk som förbinder varelsen med naturen. Det beskrivs också hur den omgivande naturen påverkas av varelsens närvaro. Fast solen skiner är det kallt vid hålet. Allt medan händelserna i novellen utspelas påverkas naturen runt hålet allt mer. Gräset gulnar och buskar i närheten får gula löv, som om årstiderna skiftat från sommar till höst just där. Redan från början luktar det illa ur hålet, det luktar sopor och äckel. Lukten av förruttnelse blir allt värre och även en doft av havsbotten stiger upp. Fåglar samlas i allt större mängd och verkar lockats eller kallats dit av det som lever i hålet.

Avståndet mellan människan och naturen är stort i ”Leka med Liam”. Den natur som skildras är en rest av den natur som människan trängt undan. Den har organiserats till en park. Novellen beskriver också hur stort avståndet är mellan människan och den mat hon äter. Liam vet inte varifrån det kött kommer som ligger i kyldisken i mataffären, att det är djur som slaktats.

”Men var hämtar man kött till affärerna?” frågar han. Henrik och mamma slutar morra om oxfiléer och förklarar. Man slaktar djur. Kor och grisar och sånt. De dör då? Ja. Men man gör det försiktigt så att de inte plågas. Men de dör? Varför då? Det är svårt att äta något som lever. Det liksom sprattlar. Henrik skrattar. Och låtsas jaga en skiva falukorv på tallriken.⁸⁹

88 Martinsson, 2013, s. 18.

89 Fager, 2011, s. 260.

Varelsen i hålet blir inte heller nöjd när Liam matar den med korv. Den vill ha färskt och varmt kött. Päls, senor, ben och blod, det som den moderna människan nästan aldrig konfronteras med. Vi får vårt kött paketerat i prydliga bitar, utan påminnelse om djuret det kommer ifrån. Det levande djuret som köttet kommer ifrån och det faktum att det behöver dö för att det ska finnas kött i affären är inget som Liam tidigare tänkt på.⁹⁰ Liams möte med varelsen innebär att han börjar fundera över var kött kommer ifrån och blir medveten om sin plats i näringskedjan.

Man skulle kunna hävda att Fager använder sig av det Alaimo kallar vertikal semiotik i ”Leka med Liam”. Varelsen är fysiskt placerad långt nedanför människorna, i en stinkande håla under marken. Men det uppstår också ett förbund mellan människan och varelsen. Detta förbund medför dock att Liam måste offra sina medmänniskor. Han funderar på att locka med sig ett mindre barn för att knuffa ner det i hålet, men till slut blir det en av fyllisarna som får bli mat åt monstret. Förbundet med naturen innebär våld mot människor. När Liam först ger sig ut på upptäcktsfärd ser han staden och parken ovanifrån. Han befinner sig ovanför naturen, men han är inte utanför dess räckvidd. Varelsen har förmågan att ta sig in i hans huvud, där den talar om vad den vill att han ska göra och ger honom drömmar som invaderas av natur och djur. Liam drömmer att han flyter på vattnet och ser ner i mörker, han befinner sig ovanför och tittar ner på djurlivet. Men när som helst kan han falla ner i avgrunden och där nere väntar krabbor, hajar och humrar som vill äta upp honom. Liams drömmar skulle kunna tolkas som att människan inte är säker trots att hon befinner sig ovanför naturen. Det finns inte samma tendens i novellen som i de filmer Alaimo studerat, att människan kan ta sig till säkerhet ovanför naturen.⁹¹ I Fagers novell är människans placering ovanför naturen osäker och garanterar inte att hon kan hålla avstånd till naturens krafter.

Tre veckor av lycka

”Tre veckor av lycka” utspelar sig inte i naturliga miljöer, utan till största del på urbana och av människan skapade platser. Protagonisten Malin bor i några rum bakom sin akvariefiskbutik, som ligger i en källarlokal. Miljön i butiken och i Malins lilla bostad är dock inte främst anpassad för människor, utan för fiskarna som hon säljer. Miljön är varm och fuktig och Malins tillhörigheter möglar och ruttnar.

Det är varmt och fuktigt i källaren. Både i butiken och i Malins små rum. Det droppar från taket där vattenledningarna går. Och alla akvarier får luften att lukta sump. Fukten sätter sig

⁹⁰ Österbergh, Robert, ”Sammanvävt med tillvarons grundstruktur” i *Ekokritik: Naturen i litteraturen: En antologi*, Uppsala, 2007, s. 53.

⁹¹ Alaimo, 2001, s. 283.

i allt. Böcker blir gröna. Skor ruttnar. Tyg möglar. Kartong kröker sig. Metaller får konstiga beläggningar. Blir det för varmt så öppnar Malin en kollucka som går direkt ut mot gatan. Då står källarluften som en andedräkt på Dannemoraplan. Och det luktar fisk och mossa och mörker mitt inne i staden.⁹²

Miljön i källaren är konstruerad, där finns inga årstider. Malin styr fuktigheten och värmen för att fiskarna ska yngla av sig året runt. Hon odlar växter till akvarierna och levande föda. Källarlokalen beskrivs som en ”röra av prång och vrår och tunnlar”⁹³, vilket förknippar den mer med natur trots att den är skapad av människor. I sin källare skapar Malin sitt eget kretslopp där döda fiskar blir mat åt de andra fiskarna. ”Det känns naturligt. Som ett kretslopp.”⁹⁴ Miljön i källaren är dock inte särskilt naturlig och de fiskar Malin föder upp är exotiska, de finns inte naturligt i Sverige. Skapandet av en artificiell miljö kan ses som ett uttryck för antropocentrism.⁹⁵ Malin trotsar naturens villkor genom att skapa en miljö som ständigt är lämplig för att fiskarna ska föröka sig. Själva syftet med att föda upp fiskarna är att Malin ska tjäna pengar på dem. Att använda uttrycket odla om fiskarna tyder också det på antropocentrism. Det är Malin som får fiskarna att bli fler. Förhållandet kompliceras dock av att Malin inte helt och hållet är människa, hon har en hel del gemensamt med fiskarna.

Fiskarna framställs som skrämmande. När luften från källarlokalen slår ut genom kolluckan luktar den inte bara mossa och fisk, utan också mörker. Fiskarna beskrivs som urtidsdjur som ligger på botten av akvarierna och väntar på att något ätbart ska falla ner till dem. De är också placerade framför ingången till rummet där Malin bor och de beskrivs som hennes livvakter. Den mest monstruösa varelsen i novellen är dock Malin själv. Det monstruösa består i hennes närhet till de fiskar hon föder upp. Hennes smeknamn bland stamgästerna på den lokala pizzerian är till och med Fisktjejen eller Fiskmalin, vilket i och för sig anspelar på hennes yrke, men stämmer bättre än vad någon anar. Hon har simhud mellan tårna och kan hålla andan i tio minuter under vatten. Var sjätte vecka letar hon upp en man som kan befrukta hennes ägg, som kläcks till yngel. Malin trivs inte med människor och hon intresserar sig inte särskilt mycket för vad som händer i människornas värld. Hon bläddrar förbi nyhetsartiklar och nyhetsprogram på TV. Svält, krig och våldtäkter är inget som berör henne. Hon markerar sitt avstånd till människorna, hon är inte som dem. Från hennes barndom beskrivs bl.a. att det dröjde innan hon började gå, hon kröp vilket tycks koppla henne närmare djuren. Hon använder veckotidningar, filmer och internet som guide för att lära sig

92 Fager, 2011, s. 313.

93 Ibid., s. 314.

94 Ibid., s. 313.

95 Tenngart, 2010, s. 164.

hur människor betar sig, hon studerar dem som om hon vore en antropolog. Hon studerar människorna och imiterar dem, men hon liknar dem också vid djur. Vid sitt besök på krogen kallar hon männen och kvinnorna för hanar och honor. Malins syn på människor liknar människans syn på djuren. Hon betraktar och studerar dem.

Malin är en varelse som befinner sig på gränsen mellan människa och djur, det är det som gör henne monstros.⁹⁶ Hennes intresse för fiskar är mer än en hobby eller ett yrke. Hon har flyttat in i sin butik och lever tillsammans med fiskarna. Martinssons konstaterande att det finns en koppling mellan naturen och kvinnorna i ”Furierna från Borås” stämmer även in på ”Tre veckor av lycka”.⁹⁷ Malin har ett speciellt förhållande till naturen, som också kopplas till hennes sexualitet. Malin beskriver sig själv som ichtyofil, hon blir sexuellt upphetsad av fiskar. Ett naturprogram om korallrev framstår som erotiskt för Malin.

På TV:n väser muränan ljudlöst åt kameran. Visar tänder. Gör utfall. Spärrar upp sina långsmala käftar. I Malins fantasi så kryper den över henne. En lång, vitprickig, pulserande muskel. Tung som en boaorm. Sträv och fjällig. Hon sjunker. Djupt ner i havet. Bland tång och saltvatten. Hon driver lealös bland träsk och sump och ändlösa fält av sjögräs som gungar fram och tillbaka. Fram och tillbaka och när det går för henne så skriker hon så att det nästan hörs ut på gatan. Genom all tegel och betong.⁹⁸

Även Martinssons observation att männen objektifieras stämmer in på ”Tre veckor av lycka”.⁹⁹ Sina första sexuella erfarenheter beskriver Malin som att hon lockade med sig pojkar och undersökte dem. Som vuxen väljer Malin män som hon tror ska ge hennes yngel störst möjlighet att överleva, män som är stora och starka. Under krogbesöket bedömer hon män i stort sett helt efter utseende. Ofta kallar hon dem pojkar, även om det rör sig om vuxna män. För Malin är männen endast nödvändiga för att befrukta hennes ägg. Om de är våldsamma eller ställer till med problem blir de dödade. Även i denna novell figurerar kannibalism. Efter sexakten drabbas Malin av sådan hunger att hon kan känna sig frestad att äta av mannen hon just haft sex med. Han reduceras till naket kött. Malin kan ses som ett exempel på hur kvinnan utgör gränsen mot naturen och ett hot mot mannen.¹⁰⁰ Hennes strävan att föröka sig sker ibland på bekostnad av männens liv. Att männen objektifieras kan ses som ett omvändande av hierarkierna där mannen / kulturen står över kvinnan /

96 Alaimo, 2001, s. 280.

97 Martinsson, 2013, s. 25.

98 Fager, 2011, s. 317.

99 Martinsson, 2013, s. 25.

100 Alaimo, 2001, s. 282-283.

naturen.

I denna novell är det inte människan som uppsöker naturen, utan en icke-mänsklig varelse som uppsöker människorna. Det är den icke-mänskliga varelsen som fokaliseras, det är hennes berättelse som berättas. Människorna framställs utifrån, vilket framhäver människans förhållande till naturen och till icke-mänskliga varelser. Malins största skräck är att hamna på sjukhus. ”De skulle dissekera henne. Lägga henne i sprit som något rymdmissfoster i Arkiv X.”¹⁰¹ Malin är en monstruös varelse genom att vara en blandning av djur och människa. Att framställa henne som ett hot mot människan kan sägas bidra till en distansering till naturen. Det är på grund av sin djuriskhet som Malin blir farlig för människorna. Också den kvinnliga sexualiteten framstår som farlig. Malin framställs dock inte som totalt ond, utan snarare som beklagansvärd. Hon hör inte hemma i människornas värld och hon saknar sina likar. Det finns möjlighet att identifiera sig med Malin och därmed förstärks inte uppdelningen mellan människan och naturen.

Diskussion

Samtliga de noveller som analyserats i denna uppsats innehåller ett möte mellan människan och naturen. Möten som slutar i våld och död. Naturen förknippas i novellerna med något ont, mörkt och motbjudande. Fagers noveller kan sägas spegla Wijkmarks konstaterande att vi lever i en tid då naturen på grund av den ekologiska krisen ter sig skrämmande.¹⁰² Enligt Alaimo får det konsekvenser för vår syn på naturen när denna framställs som monstruös och det är därför viktigt att undersöka dessa representationer. Hon menar att t.ex. de monsterfilmer hon undersökt kan påverka hur allmänheten förhåller sig till miljörelsens retorik.¹⁰³ Skräckfiktionen och miljörelsen kan tyckas ha motsatta syften. Miljörelsens mål är att människan ska identifiera sig med sin omgivande natur och icke-mänskliga varelser, medan skräckfiktion som framställer naturen som ett hot uppmanar till distansering.¹⁰⁴ Fagers noveller följer dock inte det mönster Alaimo fann i monsterfilmerna, där människan förgör den monstruösa naturen och flyr till säkerhet ovanför. Bilden av naturen kan tyckas vara betydligt mer oroväckande, då det inte verkar finnas någon säker plats att fly till. Monstret i ”Leka med Liam” tar sig in i Liams tankar och drömmar, han är inte säker från naturens påverkan någonstans. Soldaterna i ”När döden kom till Bodskär” dödar i och för sig de monstruösa varelserna på skärgårdsön, men förlorar också liv och förstånd. För Malin är den monstruösa naturen en del av henne genom att hon är en blandning av fisk och människa, vilket gör

101Fager, 2011, s. 328.

102Wijkmark, 2012, s. 5.

103 Alaimo, 2001, s. 279.

104 Ibid., s. 292.

det omöjligt att fly. De monstruösa varelserna som Fager beskriver är svåra att skilja från naturen. Monstren i ”Furierna från Borås” och ”Leka med Liam” beskrivs delvis genom hur de påverkar den omgivande naturen. Att gränsen mellan vad som är monstret och vad som är naturen är otydlig bidrar till att framställa själva naturen som ond. Det som gör varelserna monstruösa är i flera fall att de är en blandning av människa och djur. Havsvarelserna i ”När döden kom till Bodskär” och Malin i ”Tre veckor av lycka” är människor med djurattribut. I ”Furierna från Borås” blir tonårsflickorna monstruösa genom sin djuriska sexualitet och våldsamhet, som framhävs genom användandet av zoomorfismer. Att förknippa människor med djur, särskilt när det gäller negativa egenskaper kan ses som antropocentrism, men kan också ses som ett sätt att visa på människans närhet och likhet med djuren. Alaimo hävdar att människor med djurattribut påminner oss om att vi också är djur.¹⁰⁵

Inom ekokritiken har den fysiska platsen och människans förhållande till denna stor betydelse.¹⁰⁶ Alla de analyserade novellerna inleds med en beskrivning av platsen, den fysiska omgivning i vilken protagonisterna befinner sig. Det är tydligt att platsen har en av huvudrollerna i Fagers noveller och är själva förutsättningen för de händelser som beskrivs. Den fysiska platsen är i Fagers litterära värld laddad med ondska. Naturskildringen i novellerna stämmer med tropen vildmark. Naturen är en ogästvänlig och skrämmande plats, där människan egentligen inte hör hemma. Den natur Fager skildrar kräver respekt, den stiftar lagar och regler. I ”Furierna från Borås” måste särskilda regler åtföljas av flickorna. Liksom Liam måste visa respekt för monstret i parken och ge det gåvor. Naturen i novellerna stämmer inte med antagandet om naturen som passivt objekt, den tar istället aktiv del i handlingen och verkar ha en egen vilja. Enligt Alaimo kan den monstruösa naturen ses som en bild av naturen som en aktiv och målmedveten kraft. Detta som motsats till bilden av ett passivt landskap för människan att exploatera eller använda som fristad från civilisationen.¹⁰⁷ Naturen som hot kan alltså ses som ett sätt att göra naturen till ett aktivt subjekt.

Mäns och kvinnors förhållande till naturen skiljer sig åt i Fagers noveller. Kvinnorna tycks vara mer sammankopplade med naturen än männen. Detta stämmer överens med den traditionella synen i västerländsk kultur, där kvinnan ansetts stå närmre naturen än mannen.¹⁰⁸ Tonårsflickorna i ”Furierna från Borås” och Malin i ”Tre veckor av lycka” kopplas på olika sätt till naturen. Flickorna genom sitt förbund med varelsen på mossen och sin djuriska och våldsamma sexualitet. Malin genom sin fysiska likhet med fiskar. De manliga soldaterna i ”När döden kom till Bodskär”

105 Ibid., s. 293.

106 Schulz, 2007, s. xii.

107 Alaimo, 2001, s. 293.

108 Tenngart, 2010, s. 161.

distanseras istället från naturen och ger uttryck för en antropocentrisk syn på både naturen och varelserna de möter. Mötet med naturen innebär för militärerna deras död. Naturen tycks vara farligare för män än för kvinnor och avståndet mellan naturen och mannen är större. Den kvinnliga sexualiteten framstår som en dödlig kraft, som är nära kopplad till naturen. När kvinnorna överskrider gränsen till naturen blir de farliga för männen. Furiernas ritual på mossen och Malins jakt på en man som kan befrukta hennes ägg sker på bekostnad av mäns liv. Martinsson menar att demoniseringen av naturen i Fagers texter även innebär demonisering av kvinnan.¹⁰⁹ Men liksom den monstruösa naturen kan ses som ett sätt att göra naturen till ett aktivt och målmedvetet subjekt, kan framställningen av kvinnorna som monstruösa och farliga ses som ett sätt att ge kvinnorna makten. Fager vänder delvis upp och ned på de förväntade könsrollerna. Det är kvinnorna som objektifierar männen och kvinnorna tar den traditionellt ”manliga”, aktiva rollen i de sexuella situationerna. Militärerna i ”När döden kom till Bodskär” kan ses som exempel på hur männen straffas när de försöker erövra naturen. Naturen slår tillbaka.

Fagers noveller kan sägas handla om ett möte mellan natur och kultur. Naturen i ”Furierna från Borås”, ”När döden kom till Bodskär” och ”Leka med Liam” kan sägas vara en plats som med Petra Hanssons ord ”ligger på andra sidan” och som är ”grön”¹¹⁰. Naturen är en specifik plats: mossen, skärgårdsön eller parken. Särskilt i ”Furierna från Borås” verkar det finnas en gräns där kulturen slutar och naturen börjar. Kulturen representeras av dansbanan som skapats av människan, medan mossen representerar naturen. När flickorna kommer in i skogen gäller andra regler. I ”När döden kom till Bodskär” sätts en motsättning upp mellan döden som en mänsklig och en naturlig kraft. Den mänskliga döden kännetecknas av kultur, av det som människan skapat i form av tekniska framsteg och modernitet, medan naturen kopplas till något uråldrigt och naturliga processer såsom förruttnelse. I ”Leka med Liam” beskrivs hur kulturen trängt undan naturen och den natur som Liam möter är starkt påverkad av människan. Liam lever ett liv fjärrmat från naturen, ovetande exempelvis om hur djur slaktas för att bli mat. ”Tre veckor av lycka” skildrar istället hur naturen uppsöker människan. Kultur och natur möts både inom Malin, som är en varelse på gränsen mellan människa och djur, och i källaren där hon skapar en egen artificiella miljö. Förhållandet mellan kvinnor och män kan också ses som ett förhållande mellan natur och kultur. Kvinnor har traditionellt knutits till naturen och män till kulturen. Fager gör även han denna koppling där kvinnor och kvinnlig sexualitet knyts till naturen. I samtliga noveller gestaltas dock också hur flytande gränsen är mellan natur och kultur. Det finns varelser som överskrider gränsen mellan människa och djur och

109 Martinsson, 2013, s. 60.

110 Hansson, 2007, s. 61.

människor kan bete sig som djur. De platser som beskrivs är påverkade både av naturen och av människorna.

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats var att studera Anders Fagers noveller ”Furierna från Borås”, ”När döden kom till Bodskär”, ”Leka med Liam” och ”Tre veckor av lycka” ur ett ekokritiskt perspektiv.

Samtliga dessa noveller beskriver på olika sätt ett möte mellan natur och människa, natur och kultur samt människa och icke-människa. Naturskildringen ansluter till största del till tropen vildmark.

Naturen beskrivs främst som en hotfull plats, där människan är i underläge och bör visa respekt. Att naturen skildras som hotfull bidrar till en uppdelning mellan natur och kultur. Framställningen av varelser på gränsen mellan människa och djur som monstruösa kan även det bidra till ett avståndstagande från naturen. Skildringen av havsvarelserna i ”När döden kom till Bodskär” och Malin i ”Tre veckor av lycka” ger dock utrymme för sympati och identifikation med icke-mänskliga varelser. Soldaterna i ”När döden kom till Bodskär” visar människan som en lika dödlig kraft som naturen. Den hotfulla naturen kan dock också ses som en skildring av naturen som en målmedveten kraft och ett aktivt subjekt.

Naturen beskrivs till viss del som en ”grön” plats, skild från människans civilisation. Exempelvis mossen, skärgårdsön eller parken. I ”Tre veckor av lycka” representeras naturen snarast av protagonisten Malin och det är mötet mellan henne och människorna som skildras. Gränsen mellan naturen och monstren är otydlig. Monstret på mossen i ”Furierna från Borås” skildras först enbart genom hur det påverkar naturen. Varelsen i ”Leka med Liam” är aldrig synlig, men beskrivs också den med djurliknelser. Dess närvaro påverkar dessutom naturen och djuren runtomkring. Otydligheten i vad som är monster och vad som är natur bidrar till att själva naturen ter sig monstruös. Varelserna i ”När döden kom till Bodskär” och ”Tre veckor av lycka” liknar både människor och djur. Det är själva upplösandet av gränsen mellan människa och djur som är monstruöst.

Mäns och kvinnors förhållande till naturen skiljer sig åt. Framställningen av kvinnornas förhållande till naturen ansluter till en västerländsk tradition där kvinnan står närmre naturen. Flickorna i ”Furierna från Borås” ingår förbund med naturen och liknas vid djur. Malin i ”Tre veckor av lycka” är en människa med djurattribut. Kvinnornas sexualitet förbinds med naturen och framställs som ett hot mot mannen. Militärerna i ”När döden kom till Bodskär” står istället långt från naturen och förgörs av den. Traditionella könsroller omvänds då kvinnorna intar en aktiv roll och objektifierar

männen. Både naturen och kvinnan tycks göras till ett aktivt subjekt, som hotar mannen. Förhållandet mellan kvinnorna och männen kan också ses som en konflikt mellan natur och kultur.

Litteraturförteckning

Alaimo, Stacy, "Discomforting Creatures: Monstrous Natures in Recent Films" i *Beyond Nature Writing: Expanding the Boundaries of Ecocriticism*, Charlottesville: University Press of Virginia, 2001, s. 279-296

Clark, Timothy, *The Cambridge Introduction to Literature and the Environment*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010

Fager, Anders, *Samlade svenska kulter: skräckberättelser*, Stockholm: Månocket, 2011

Garrard, Greg, *Ecocriticism*, London & New York: Routledge, 2012

Glotfelty, Cherryll, "Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis." i *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, Athens: University of Georgia Press, 1996, s. xv- xxxvii

Görlin, Henrik, "Från ekologi till ekokritik: en skiss över ekokritikens framväxt" i *Litteratur och språk* 2009:5, s. 5- 20

Hansson, Petra, "Förortens färger: natur och kultur i Johannes Anyurus *Det är bara gudarna som är nya*" i *Ekokritik: naturen i litteraturen: en antologi*, Uppsala: CEMUS, 2007, s. 61- 76

Holmberg, Tora, "Monster och gränser för det mänskliga: exemplet djurmänniskor och tvillingar" i *Ekokritik: Naturen i litteraturen: en antologi*, Uppsala: CEMUS, 2007, s. 77-90

Leffler, Yvonne, *Svensk skräcklitteratur*, elektronisk resurs, tillgänglig: www.litteraturbanken.se, (hämtad: 2013-09-23)

Martinsson, Lars, *Ett med naturen: En ekokritisk studie av naturmotivet hos tre svenska skräckförfattare*, Göteborg: Göteborgs Universitet, 2013

Schultz, Sven Lars, "Att läsa för en hållbar värld: en introduktion till ekokritik" i *Ekokritik: Naturen i litteraturen: en antologi*, Uppsala: CEMUS, 2007, s. ix- xxviii

Tenngart, Paul, *Litteraturteori*, Malmö: Gleerup, 2010

Wijkmark, Sofia, "Naturen och det kusliga: Nedslag i samtida svensk skönlitteratur" i *Tidskrift för Litteraturvetenskap*, 2012:1, s. 5-15

Österbergh, Robert, ”Sammanvävt med tillvarons grundstruktur: risksamhället som ontologisk de/stabilisering i Don DeLillos *Vitt brus*” i *Ekokritik: naturen i litteraturen: en antologi*”, Uppsala: CEMUS, 2007, s. 47- 60